

Mladen Jakopović
Demokratska misao d.o.o.
Zagreb

PUTANJA EUROPSKE KRAJNJE DESNICE: SLUČAJ BRITANSKE NACIONALNE STRANKE

THE TRAJECTORY OF THE EUROPEAN FAR RIGHT: THE CASE OF THE BRITISH NATIONAL PARTY

ABSTRACT: This work tries to provide an integrated analysis of the British National Party as an important European political organisation and political movement of the far Right, which illuminates certain important current tendencies of European right-wing radicalism. The article begins by analysing the party's political evolution after the split from National Front, through the long period of John Tyndall's neo-Nazi leadership of the party, to its current modernising phase under the leadership of Nick Griffin. This second part of my analysis will deal with the causes of the BNP's relative success (which are examined through the perspective of „demand side“ and „supply side“ factors), and a basic assessment of the space that exists for its growth. I posit that – while Europe-wide statistical research of far Right development remains in many ways inconclusive – there are some indications (such as the convergence of mainstream parties, the relative „crisis of legitimization“, and its possible augmentation in the course of the economic crisis) which seem to indicate there is considerable space for far Right growth. This inquiry into the BNP's modern trajectories also entails an analysis of its present ideological nature. Here I (among other things) show that, despite certain adjustments, BNP nonetheless remains informed by various fascist motifs, and can be defined as racist and „nativist“. Finally, the article broadly indicates factors related to the future trajectory of the far Right – as well as impediments to its growth – assessing what this might imply.

Key words: right-wing extremism, neoliberalism, social darwinism, moral panic, neo-nazism, new radical right.

APSTRAKT: Ovaj rad pokušava dati integralnu analizu Britanske nacionalne stranke (British National Party, BNP) kao važne europske političke organizacije i političkog pokreta krajnje desnice, koja će rasvijetliti određene važnije aktualne tendencije europskog desničarskog radikalizma. Članak započinje analizom političkoga razvoja ove stranke nakon odvajanja od Nacionalne fronte preko dugotrajnog razdoblja neonacističkog vodstva stranke u liku Johna Tyndalla pa sve do današnje faze modernizacije pod vodstvom Nicka Griffina. Potonji dio analize bavi se razlozima relativnog uspjeha BNP-a (koji promatram kroz perspektivu čimbenika „na strani potražnje“ i „na strani ponude“) i osnovnom procjenom postojećeg prostora za razvoj stranke. Postuliram da – premda statistička istraživanja razvoja krajnje desnice na razini čitave Europe još uvijek u mnogočemu nisu zaključna – postoje neke naznake (poput konvergencije glavnih stranaka, relativne „krize legitimiteta“ i njezinog mogućeg zaoštavanja u toku ekonomske krize) koje, čini se, ukazuju kako postoji znatan prostor za jačanje desnice. Ovo istraživanje modernih putanja BNP-a također uključuje analizu njegove trenutačne ideološke prirode. Ovdje (između ostalog) pokazujem da je, unatoč određenim prilagodbama, BNP i dalje određen različitim fašističkim motivima i da ga se može označiti „rasističkim“ i „nativističkim“ (pojam koji objašnjavam kasnije). Na kraju, članak općenito naznačuje faktore vezane za buduću putanju britanske krajnje desnice – kao i prepreke njezinom razvoju – i govori o tome što bi one mogle značiti.

Ključne riječi: desni ekstremizam, neoliberalizam, socijalni darvinizam, moralna panika, neonacizam, nova radikalna desnica.

Rani dani

Glavni prethodnik Britanske nacionalne stranke bila je neonacistička Britanska nacionalna fronta (*British National Front*, osnovana 1967), koja je uglavnom dobivala podršku s područja na kojima je prevladavala urbana radnička klasa s visokim stupnjem useljeničkog stanovništva (Norris, 2005: 71). Kada je Nacionalna fronta uslijed izbornog neuspjeha i unutarnje nestabilnosti izgubila zamah, osnovan je BNP g. 1982. kao otvoreno i silovito fašistička, rasistička, antisemitska stranka.

Stranka je održala nekoliko godišnjih skupova povodom „Dana sjećanja“ u Yorku, mjestu nasilnih pogroma Židova iz 12. stoljeća, koje je predstavila kao povijesno mjesto nacionalnog otpora „stranim lihvarima“¹. Šef BNP-a John Tyndall otvoreno je napisao: „Svojim sustavnim napadom na cijelu europsku kulturu Židov zagađuje i uništava europsku dušu... Želimo li ozdravljenje europske duše u našoj zemlji i u cijeloj Europi, to se može ostvariti samo iskorijenimo li taj gnojni mikrob između nas“.² Na skupu 1962. Židove je čak nazvao „otrovnim crvom koji se hrani lešinom u uznapređovalom stanju raspadanja“ (Copsey, 2004: 12), a održavao je bliske veze s njemačkim neonacistima (ibid., 17). Štoviše, u svome pamfletu o autoritarnoj državi, *The Authoritarian State*, poslužio se citatom iz *Protokola sionskih mudraca* u napadu na demokraciju kao „modernu farsu“ koju su režirali Židovi da bi osigurali vlastitu prevlast.

Tyndall je početkom 1960-ih osnovao „elitno“ aktivističko tijelo nazvano „Spearhead“, odnosno „Vrh koplja“, nadahnut fašističkim (kao i nacističkim) paravojnim formacijama, a obuka u tom tijelu uključivala je simulaciju napada na toranj u Surreyju, kao i rukovanje eksplozivima (Copsey, 2004: 10). Tyndalla i sadašnjeg predsjednika BNP-a Nicka Griffina čak su predstavili talijanskoj terorističkoj skupini krajnje desnice u izgonu u Londonu, s kojom su navodno ostvarili suradnju (Copsey, 2004: 34). Slična naznaka povezanosti BNP-a s terorističkim aktivnostima uključuje slučaj Richarda Edmondsa, Tyndallovog zamjenika, osuđenog zbog uništavanja kipa Nelsona Mandele u Londonu, koji je također sudjelovao u distribuciji više od 100,000 primjeraka novinske brošure Centra za povijesnu reviziju (paravan BNP-a) *Holocaust News* u kojoj se tvrdilo kako je Holokaust mit. Također, bivši službenik za omladinu BNP-a i bliski suradnik kako Tyndalla tako i Griffina, Tony Lecomber, osuđen je 1986. za rukovanje eksplozivima.³

Autoritarna i fašistička crta također je bila vidljiva u unutarnjoj organizaciji stranke i Tyndallovim nastojanjima da uspostavi centralističku strukturu odlučivanja utjelovljenu u jedinstvenoj izvršnoj vlasti predsjednika stranke. Slično tome, BNP je zagovarao drastično povećanje ovlasti premijera (u skladu

¹ Searchlight, br. 150, prosinac 1987, str. 4, u Copsey, 2004: 92.

² John Tyndall, *The Jew in Art*, primjerak u vlasništvu Odbora zastupnika britanskih Židova, u Copsey, 2004: 9.

³ Searchlight, br. 170, kolovoz 1989, str. 9, u Copsey, 2004: 44.

s doktrinom jedinstvene izvršne vlasti) pa je čak predložio da se premijer bira na neodređeno vrijeme (Copsey, 2004: 85). Prva izjava o načelima i politici BNP-a zasigurno je otišla dalje od općenitih tema krajnje desnice poput etničke homogenosti, nezavisne nacionalne obrane, ekonomskog nacionalizma, zakona i reda, itd., te je uključila ekstremne politike poput prisilne repatrijacije. U njoj je stajalo: „Useljavanje neeuropskoga u Europu... treba odmah okončati, a mi pak moramo organizirati masovni program repatrijacije i ponovnog naseljavanja u inozemstvu za one narode neeuropskoga podrijetla koji već borave u ovoj zemlji.“⁴ Radikalna desničarska ideologija stranke našla je još jedan izraz u izbornome proglasu iz 1983. u kojem se tvrdilo kako „revolucionarni duh i metoda moraju prožeti ne samo gospodarstvo, nego čitav aparat vlasti i nacionalnog vodstva, ustvari cijelo društvo.“⁵

Iako je određeni „mimetički“ *nacistički* element u Tyndallovom BNP-u neosporan (s obzirom na strankin progermanski biološki rasizam i teoriju o židovskoj uroti, kao i njezine diktatorske sklonosti i veze s ekstremnom desnicom, težnje „direktnoj akciji“, te posebno uzevši u obzir otvoreno štovanje Hitlera), stranku iz tog vremena bolje ćemo opisati kao amalgam „neofašističkih“ i „neonacističkih“ utjecaja, barem ako se pridržavamo kategorizacije Roberta Griffina koja definira „neonacističku“ ideologiju kao rigidniju i izravnu kopiju ili imitaciju međuratnog nacizma. BNP, s druge strane, već je pripadao onim formacijama koje uvode „izvorne teme ili kulturne idiome u glavne međuratne permutacije ili ih pak u potpunosti odbacuju u ime sasvim novih argumenata“ (Griffin, 1994: 166).

Bilo je različitih velikih razlika između klasične nacističke i rane ideologije BNP-a. Jedan važan odmak od mimetičkog momenta uključuje nepostojanje ozbiljnih ekspanzionističkih pretenzija u BNP-u. Tyndall je ustvari išao protiv službene politike BNP-a kada je govorio o razvoju potrebe za „životnim prostorom“ i u prilog europske rekolonizacije crne Afrike (Tyndall, 1998: 423). Međutim, ostale su mnoge tipično fašističke i nacističke teme, uključujući zahtjeve za nacionalnim „preporodom“, rasnom i kulturnom higijenom (uključujući mjere poput zabrane homoseksualnosti), itd. (Copsey, 2004: 90).

Faktori na strani potražnje

Analiza razvoja BNP-a i njegove moguće buduće perspektive također traži analizu relevantnih društveno–ekonomskih uvjeta i varijabli, osobito onih koji se odnose na masovno glasačko tijelo. Ti faktori, zajedno s aktivnostima stranke (faktorima na strani ponude), određuju konačne ishode. Naravno, ove dvije perspektive ne treba primjenjivati sasvim odvojeno (s obzirom na njihova složena međudjelovanja), iako ova klasifikacija ipak može biti korisna za razvoj dosljednijega tumačenja, kako se nadam pokazati u ovome radu.

⁴ *Principles and Policies of the British National Party*, 1982, u Copsey, 2004: 31.

⁵ Glasajte za Britaniju: Proglas Britanske nacionalističke stranke, 1983, str.3, u Copsey, 2004: 84.

Fašistički i nacistički pokreti ne „padaju s neba“ samo tako, odnosno ne nastaju kao rezultat neke fiksne, statične „ljudske prirode“. Umjesto toga, pogoduju im inherentne brutalnosti suvremenoga života i proturječja kapitalizma. „(N)astanak totalitarne vlasti pojava je unutar, a ne izvan naše civilizacije. Postoji opasnost da globalna, univerzalno povezana civilizacija u vlastitim redovima stvori divljake prisiljavajući ljude da podnose uvjete koji su, prividu unatoč, uvjeti u kojima žive divljaci“ (Arendt, 1994: 302). Slično tvrdi Enzo Traverso u svoj razradi radikalnije kritike društvene baze fašizma. Ti korijeni nisu puka patologija koja se razvija *protiv* liberalizma – za njega, oni su jezgro modernoga društvenog iskustva u „liberalnim društvima“, „mentalni svijet“ neoliberalnog socijalnog darvinizma.

Ovdje ću proširiti njegov sociološko–psihološki argument i primijeniti ga na tematiku neoliberalnih društvenih i gospodarskih uvjeta. Bez obzira na to, širu analizu konkretnih *materijalnih subjektivnih sila* odgovornih za nedavni uspon britanske krajnje desnice tek treba napisati.

Dobro mjesto da ovdje počnem sa svojom analizom utjecaj je tačerizma i kasnija okrutnost neoliberalizma s njegovim socijalnim darvinizmom, socijalnim dislokacijama (uništenje proizvodnog sektora, nezaposlenost...), krahom sigurnosti i solidarnosti, anomijom, masovnim nezadovoljstvom, širom kulturnom ili društvenom barbarizacijom, itd. Thatcher je predsjedala ponovnim usponom socijalno nemarne, sve više centralizirane, represivne i militarističke, autoritarne države. Rigidno neosobne, indiferentne značajke post-kejnezijanskih birokracija, njihov razvlašćujući i protudemokratski utjecaj, nagrizaju društvene vrijednosti jednakosti i – donekle paradoksalno – često također doprinose podrivanju legitimiteta autentičnih demokratskih načela i ideja.

Među temeljnim gospodarskim i društvenim problemima od važnosti za razumijevanje rasta popularnosti krajnje desnice su i pitanja urbanog propadanja, uništavanja socijalnog stambenog zbrinjavanja u vrijeme kako konzervativnih tako i laburističkih vlada, kulture mladih siledžija poznatih kao *yobs* (razni oblici mladenačkog vandalizma, kaznenih djela protiv imovine i fizičkog nasilja, uglavnom u područjima niže radničke klase i „podklase“), itd.

Neoliberalno, ekstremno kapitalističko uništavanje ideje napretka vratilo je u javni život neizmjerni cinizam i dezorijentaciju. Taj nasilni socijalni darvinizam kralježnica je antihumanističkih političkih projekata. Nihilizam u pogledu ljudske prirode pojednostavio je onečovječivanje čovjeka. „Dezinficirani“, izdvojeni sustavi imigracijske kontrole i kazneni sustav, nesklon vanjskim manifestacijama nasilja, služe za osnaživanje legitimiteta nasilja. Moderni zatorski sustav osobito je moćan legitimizator načela potrage za žrtvenim jarcem, nasilne objektivizacije i čistog sadizma. Djeluje tako što se okomljuje na određene skupine ljudi koje najprije treba dovoljno demonizirati tako da širu javnost jednostavno prestane biti briga. Retorika i ideologija o „lažnim azilantima“ ili „seksualnim pervertitima“ snažno podsjeća na nacističku demonologiju. „Legitimiziranje nasilja nad demoniziranim unutrašnjim neprijateljem približava nasrcu fašizma“ (Paxton, 2005: 84).

Uspon konzervativnih i reakcionarnih gospodarskih, političkih i ideoloških sila rezultirao je „prostorom izmišljene i izmaštane drugosti čija je slika osmišljena tako da legitimizira njihove vrijednosti i oblike prevlasti“ (Traverso, 2003: 18). Suvremena prevlast neoliberalnog korporativnog kapitalizma i njegove sve autoritarnije države, kao i vojna i imperijalistička narav globalnih odnosa, sve to doprinosi „radikalnom odbacivanju načela jednakosti“ (ibid., 36).

Ustvari, svi sadašnji ključni neprijatelji BNP-a – u kulturološkom pogledu sporni useljenici koje je „nemoguće“ asimilirati, „nezahvalni“ i „barbarski“ muslimanski nezadovoljnici, „seksualni pervertiti“, „neljudski teroristi kao pripadnici niže vrste“, „prevarantski, politički korektni ljevičari“ i „žicari socijalne pomoći“ – također su čuveni konstrukti masovnih medija, lobističkih grupa i političkih elita. Bez sumnje, fašisti i nacisti često radikaliziraju te konstrukte i radikaliziraju oblike njihovih „rješenja“ – odatle pozivi za repatriacijom, uvođenjem još drakonskih kazni i vraćanje smrtno kazne, militarističke kampanje i eksplicitna islamofobija (za razliku od donekle suptilnijih oblika raširene diskriminacije, poput tajnih mučenja, ubojstava i „kolateralnih“ pokolja civila u Iraku, Afganistanu i drugdje). Ipak, postojeći teroristički „rat protiv terorizma“ uključuje „izvanredna izručenja“ kao i tamnice (poput Abu Ghraiba i Guantana) u kojima drže tisuće bez suđenja i bez zaštite od torture. Također, ima još mnogo drugih primjera krajnje dehumanizacije kao što je – da navedemo posebno užasan primjer s početka rata u Afganistanu – pokolj u Dasht-i-Lailiju kada je, čini se, suradnik CIA-e i trenutačni Karzajev načelnik Glavnog stožera Abdul Rašid Dostum koordinirao, a američka vojska nadgledala, pokolj u kojem je ubijeno oko 2000 Talibana i osumnjičenih talibanskih zatvorenika koji su ugušeni u kontejnerima u kojima su ih danima držali bez hrane i vode (Hammond, 2010). Obrazac nije nov: „obezvređivanje ljudskog života pratila je dehumanizacija neprijatelja, kao ideja koju su širili vojna propaganda, tisak, ali i školska literatura. (...) Nacionalistička propaganda odrekla se svih racionalnih argumenata u pogledu uzroka i opravdanja sukoba te je umjesto toga zaigrala na osjećaj pripadnosti ugroženoj zajednici i pozivala na potpunu, slijepu odanost. Neprijatelj je uvijek dobivao crte neprijateljske 'rase', sustavno opisivane 'barbarskom'“ (Traverso, 2003: 92).

Bliže kući, diljem Europe „ljubiteljice slobode“ i u samoj Britaniji, na tisuće „ilegalnih useljenika“, uključujući brojnu djecu – dok ovo pišem – aktivno proganjaju, hapse u prepadima u cik zore, masovno deportiraju ili na neki drugi način drže protiv njihove volje u prilično totalitarnim koncentracijskim logorima („centri za zadržavanje“), oduzimaju im osnovna politička i većinu drugih ljudskih prava, ponekad ih godinama drže zatvorene, stražari ih često prelaćuju, a redovito ih prevoze i deportiraju kao stoku.⁶ Arendt je uočila sličnu pojavu: „(g)otovo smo u iskušenju mjeriti stupanj zaraze totalitarizmom po mjeri u kojoj vlade koriste svoje suvereno pravo denacionalizacije (...). No istodobno ne smijemo zaboraviti da na kontinentu nije bilo zemlje koja između

⁶ Vidjeti na primjer *Scandal that shames us all*, Morning Star, 31. kolovoza 2009.

dva rata nije donijela neki novi zakon (...) uvijek u izričaju uobičen tako da državi omogućiti da se riješi velikog broja svojih stanovnika u bilo kojem prikladnom trenutku“ (Arendt, 1994: 278–79).

Slično tome, brzo širenje britanskog zatvorskog sustava, uz prateću dehumanizaciju, puzajuće širenje autoritarnosti, ključno načelo nasilne objektivizacije i isključivanja prirodno ideji kaznenog zastrašivanja, kriminalizacija konkretnih (osobito etničkih) zajednica, problematične mladeži niže radničke klase i „lumpenproletarijata“, „podklase“, i „istrebljivačka“ logika osobito vidljiva u dugotrajnim i doživotnim kaznama (koje se obično promatra kao „plijevljenje društvenog korova“) potvrđuju i osnažuju autoritarne i antihumanističke tendencije krajnje desnice u modernom zapadnom i britanskom društvu. „(P)aradigma zatvora – s njegovim načelom ograničavanja kretanja, dehumanizacije zatvorenika, s njegovim režimom osmišljenim za iscrpljivanje i discipliniranje tijela i nametanje poslušnosti njegovim hijerarhijama i njegovoj administrativnoj racionalnosti – u konačnici rezultira koncentracijskim logorima totalitarnih režima“ (Traverso, 2003: 45).

Važan funkcionalni aspekt ovoga represivnog raspoloženja uključuje osobito energičnu britansku politiku moralne panike (koju često podržavaju čak i tobože „ljevičarski“ ili „liberalni“ mediji kao što je *Guardian*), tjeskobu zbog propadanja i kriminala, nakon čega slijedi traženje žrtvenog jarca⁷, veća društvena kontrola, autoritet države i represija. Stalni pritisci medija, „javnosti“ i lobističkih grupa kojima se traže strože kazne i snažniji nadzor jačaju normalizaciju masovnog nasilja.

Jednako tako, antiimigrantski program prvi su u moderni britanski politički mainstream uveli antiimigrantski govori Enocha Powella i Margaret Thatcher. U to vrijeme, konsolidacija njezinog „autoritarnog populizma“ i „popularnog kapitalizma“ Nove desnice ukrala je vjetar baš iz jedara krajnje desnice.

Tri desetljeća kasnije, rigidni desničarski masovni tabloidi kao što su *Sun*, *News of the World* i *Daily Mail*, populističke radijske postaje kao i provincijski mediji još uvijek svakodnevno provode lov na vještice usmjeren na „lažne tražitelje azila“ i imigrante. Uvodni članak u listu *Dover Express* (1. listopada 1998), da navedemo dojmljiv primjer, nazvao je tražitelje azila „ljudskom kanalizacijom“. Naslov iz lista *Daily Star* (4. travnja 2000) glasi: „Gubi se, smeće!“ Mainstream politički akteri sudjeluju u tim otrovnim trendovima i pomažu ih orkestrirati. Na primjer, lokalna izborna kampanja konzervativaca iz svibnja 2000. u središte svoje strategije stavila je pitanje azila. Sve nove tražitelje azila, govorilo se, treba smjestiti u takozvane „sigurne jedinice“ (secure units) (Copsey, 2004: 118). Velike nacionalne novine kao što su *Daily Mail* i *Daily Express* ulažu svakodnevne napore u stvaranje stereotipne slike o

⁷ Teško je strogo odrediti granice između „čiste“ viktimizacije i potrage za žrtvenim jarcom (kao instrumentalističkog oblika viktimizacije, manipulativnog prebacivanja krivnje, ljutnje i kazne na laku, nezaštićenu metu). Može se, na primjer, tvrditi da je instrumentalistička logika (u sociološko-psihološkom smislu) prirodna većini slučajeva viktimizacije, uzme li se u obzir središnji položaj autodefinicije vršitelja viktimizacije kroz pojam protivničkog „Drugog“.

tražiteljima azila kao „lažnjacima“, „žicarima“, „silovateljima“ i slično (Smith, 2009).

Donekle je ironično (s obzirom na raširenu zadrtnost) to što, izgleda, procesi slabljenja stranaka (slabija identifikacija stranaka i sve manje političko povjerenje) dodatno jačaju razvoj krajnje desnice. Prema istraživanju Eurobarometra iz 2005, samo 14% ispitanika iz Ujedinjenog Kraljevstva sklono je vjerovati političkim strankama⁸, a nedavni politički skandali u strankama samo dodatno zaoštravaju krizu političkog legitimiteta. Upućujući na podatke Europskog statističkog istraživanja iz 2002., Norris je utvrdio da su se „indikatori povjerenja u institucije i društvenog povjerenja pokazali u znatnoj mjeri vezanima za radikalnu podršku desnici, u očekivanom negativnom smjeru“ (Norris, 2005: 158).

Uspion krajnje desnice u Europi pripisivan je sve većoj konvergenciji mainstream stranaka koje su prihvatile neoliberalne politike nereguliranog tržišta, slabe socijalne zaštite i snažne represivne države (vidjeti Kitschelt, McGann, 1995). Međutim, približavanje stranaka kao faktor jačanja krajnje desnice nije ni automatski niti trenutačan. To potvrđuje neuspjeh krajnje desnice koja nije uspjela ostvariti izborne proboje početkom i sredinom 1990-ih, unatoč tome što je New Labour prihvatio neoliberalnu gospodarsku i socijalnu platformu. Masovno stranaka također ne može samo po sebi objasniti zbog čega bi taj proces trebao koristiti upravo strankama krajnje desnice.

Osobito važnim aspektom *tog približavanja* stranaka (vezano za jačanje krajnje desnice) čini se mjera u kojoj glavna konzervativna stranka zauzima poziciju centra (Brug, Fennema i Tillie, 2005). U britanskom kontekstu, repozicioniranje Konzervativne stranke prema centru (pod vodstvom Davida Camerona) – u početku bez snažnijeg odmaka od rigidnog neoliberalizma a u smjeru ekonomskog populizma – otvorilo je prostor za jačanje BNP-a. Uz druge faktore, poput daljnjeg diskreditiranja Laburističke stranke među brojnim glasačima radničke klase koji su počeli uviđati da stranka više ne zastupa njihov temeljni klasni interes, u kombinaciji s nastavkom neoliberalnog strukturalnog nasilja i utjecaja populističkih desničarskih masovnih medija kao i unutrašnjih promjena u organizaciji i strategiji BNP-a, nedavni rast popularnosti Britanske nacionalne stranke također se poklopio s nedavnim raskidom Konzervativne stranke s „tvrdom“, tradicionalnijom desničarskom retorikom prethodnih vođa kao što su William Hague, Iain Duncan Smith i Michael Howard. Nadalje, pozicija BNP-a kao protivnika establišmenta svojom privlačnošću za radničku klasu ostaje izvan dosega konzervativaca, a njihova pobjeda na općim izborima mogla bi koristiti BNP-u kao desničarskim kritičarima Konzervativne stranke. Gospodarska kriza omogućila je konzervativcima da se upuste u radikalnije neoliberalno restrukturiranje ekonomije, što otvara ekonomsko–populistički prostor BNP-u na desnici, a nevoljkost konzervativaca da to povežu s otvorenom ozbiljnom antiimigrantskom ofenzivom (jer se usredotočuju na pridobivanje

⁸ Eurobarometer, 2005., u: Goodwin, 2007: 244.

većeg broja glasača srednje struje i umirivanje svoje korporativne baze) ostavlja eksplicitni oblik ksenofobije kao „isključivo pravo“ BNP-a.

No i mainstream također skreće udesno u pogledu ovih i drugih pitanja. Uočen je snažan rast antiimigrantskog raspoloženja u britanskoj populaciji (McLaren, Johnson, 2004). Za razliku od drugih zemalja EU, ispitanici iz Ujedinjenog Kraljevstva naveli su imigraciju kao ono što ih najviše brine (slijede terorizam i kriminal).⁹ Unatoč nacionalnim razlikama koje uvijek treba uzeti u obzir, „negativno raspoloženje prema imigraciji, izbjeglicama i multikulturalnosti dobro prognozira hoće li netko zaokružiti radikalnu desnu stranku, čak i nakon što se uključi niz prethodnih kontrola društvene pozadine i političkog povjerenja. Stavovi prema kulturalnom protekcionizmu pokazuju se daleko snažnijim faktorima za prognoziranje glasovanja za radikalnu desnicu od ekonomskih stavova“ (Norris, 2005: 167). To će možda djelomično potvrditi dominaciju trenda (sve do nedavno, čini se) zaokreta od klasne politike prema novim „post-materijalnim“ temama, iako važnost ekonomskih u odnosu na izravno rasističke argumente u stvaranju antiimigrantskog raspoloženja nije dovoljno istražena. Čini se nespornim, međutim, da klima „oskudnih resursa“ (visoka nezaposlenost, niske plaće, itd.) obično doprinosi antiimigrantskom raspoloženju (Golder, 2003, 432–466). Nedavna kampanja pod sloganom „Britanska radna mjesta za britanske radnike“ i štrajkovi u rafineriji Lindsey Oil Refinery jasno to pokazuju. Ipak, među glasačima BNP-a postoje velike razlike u pogledu temeljnih interesa, osobito među različitim tipovima glasača (npr. ideološki u usporedbi s protestnim, pragmatičnim i klijentelističkim glasačima). U mnogo slučajeva vjerojatno postoji složena veza između materijalnih i nematerijalnih faktora. Pitanje je to koje se možda može bolje analizirati kroz konkretnu teoretsku primjenu koncepta „kognitivne disonance“.

Strah od silazne mobilnosti i gubitka društvenog statusa rezultira erozijom društvenog povjerenja, a kod gubitnika u prijelazu na post-fordovski neoliberalizam potiče sklonost traženju žrtvenog jarca i autoritarnim rješenjima. „Ekstremistički pokreti imaju mnogo toga zajedničkog. Igraju na nezadovoljnike i psihološke beskućnike, na osobne neuspjehe, društveno izolirane, ekonomski nesigurne, neobrazovane, nesofisticirane, i autoritarne osobe“ (Lipset, 1960: 175). Kako je socijalistička i komunistička ljevica marginalizirana i diskreditirana, a razjedinjeni, oslabljeni laburistički pokret te „socijaldemokratski“ i konzervativni mainstream još uvijek nespremni pozabaviti se ekonomskom nejednakošću i socijalnom nesigurnošću te skloni međusobnom približavanju i okupljanju oko najmanjeg zajedničkog nazivnika u cilju osvajanja najvećeg mogućeg broja glasova, čini se da se u Britaniji stabilizirala ova glasačka „niša“ krajnje desnice. Međutim, treba analizirati te glasačke društvene baze krajnje desnice, i to od slučaja do slučaja, jer analize europske krajnje desnice koje obuhvaćaju više zemalja, donose složenije uvide koji često nadilaze popularne stereotipe (više o ovoj temi u, na primjer, Norris, 2005: 136–144).

⁹ Eurobarometer, *Eurobarometer, 66: Public Opinion in the European Union*, Bruxelles, Europska komisija, jesen 2006, str. 26.

Unatoč stereotipu (popularnom u vulgarnim marksističkim krugovima) o homogenom društvenom profilu fašista iz srednje klase, upravo kolektivni identitet radničke klase, klasna svijest i organizacija radničke klase (umjesto pukog ekonomskog položaja) predstavljaju prepreku prodoru krajnje desnice među radničke mase. To potvrđuju povijesni dokazi koji pokazuju da fašisti iz radničke klase uglavnom dolaze iz sindikalno neorganiziranih segmenata tržišta rada (Linehan, 2005: 163). Ovdje postoji važna povijesna lekcija koju treba naučiti: „(r)elativna malobrojnost fašista iz radničke klase nije bila posljedica nekakvog proleterskog imuniteta na privlačnost nacionalizma i etničkog čišćenja. Bolje se to može objasniti 'imunizacijom' i 'konfesionalizmom': oni koji su već bili duboko angažirani, iz naraštaja u naraštaj, u dubokoj supkulturi socijalizma, s njezinim klubovima, novinama, sindikatima i skupovima, jednostavno nisu bili slobodni postati odani nečem drugom“ (Paxton, 2005: 50). Neoliberalno uništavanje povezanih identiteta radničke klase i uvjerljivih lijevih alternativa otvorilo je kritični prostor za modernu krajnju desnicu. U Britaniji i diljem Europe, čini se da raste omjer podrške radničke klase strankama krajnje desnice.¹⁰ No ipak su možda neki slojevi „srednje klase“ još uvijek najranjiviji na propagandu krajnje desnice, uzmu li se u obzir njihova relativno izolirana i neorganizirana društvena iskustva kao „trećega puta“ između kapitala i rada, te neuspjeh u izražavanju njihovih ekonomskih i društvenih nesigurnosti i zahtjeva u klasnom smislu. To je također provizorni zaključak izvještaja organizacije Democratic Audit (analitičkog instituta sa sjedištem na Sveučilištu u Essexu) čije ograničeno empiričko istraživanje ukazuje na to da niža srednja klasa pokazuje veći stupanj podrške za BNP (Margetts, John, Rowland i Weir, 2006: 14).

Trenutačnu gospodarsku krizu obilježava nekoliko proturječnih perspektiva u pogledu radničkog pokreta. S jedne strane, prijatna i stvarnost rastuće nezaposlenosti vrlo će vjerojatno negativno utjecati na stopu sindikalnog organiziranja i možda ograničiti militantnost sindikata, te tako također umanjiti utjecaj sindikalne kulture i organiziranja (u nekim sektorima) kao „tvrđave“ protiv upliva krajnje desnice na radničke mase. S druge strane, važnost obrambene funkcije radničkog pokreta vjerojatno će se povećati, što čak možda doprinese povratku brojnih radnika u krilo radničkog pokreta. Međutim, osobito uz opasnost zaokreta vodećih stranaka prema desničarskom populizmu¹¹, ništa nije važnije od političkog „subjektivnog elementa“. Također, ekonomsko krilo progresivne borbe moglo bi naići na opasne prepreke pokažu li se sindikati

¹⁰ Vidjeti na primjer Piero Ignazi, *The Silent Counter-Revolution: Hypotheses on the Emergence of Extreme Right-Wing Parties in Europe*, European Journal of Political Research, br. 22, 1992, str. 3–34; Cas Mudde, *The War of Words Defining the Extreme Right Party Family*, West European Politics, br.19, str. 225–248, 1996; M. Lubbers, M. Gijsberts i P. Scheepers, *Extreme Right-Wing Voting in Western Europe*, European Journal of Political Research, br. 41, 2002, str. 345–78.; R. Eatwell, *Ten Theories of the Extreme Right*, u P. Merkl i L. Weinberg, (ur.), *Right-Wing Extremism in the Twenty-First Century*, Frank Cass, London, 2003, str. 6.

¹¹ Iako su europski konzervativci uglavnom svladali umijeće masovne politike, populizam krajnje desnice služi kao koristan resurs i primjer za radikalizirani konzervativni aktivizam i mobilizaciju.

nesposobnima ili nespremnima preokrenuti sadašnju šovinističku klimu kakva vlada među radnicima ili čak pomoći kanalizirati je kroz svoje konkretne organizacije ili aktivnosti. Umjesto da huškaju radnike na radnike, sindikati moraju prokazati prave krivce – korporativne elite koje se bave „kupovinom režima“ (*regime shopping*) ne bi li tako potkopali plaće i uvjete rada.

Vjerojatno uglavnom zbog rezultata laburističkog odustajanja od klasne politike, članska baza laburista iz radničke klase smanjuje se (osobito nakon što je izbljედjelo oduševljenje iz ere nakon Margaret Thatcher), premda je udio članstva iz srednje klase porastao (Copsey, Renton, 2005: 170). Početna reakcija elite Laburističke stranke na ovu pojavu, ali i na općeniti pad podrške radničke klase, uglavnom se svodi na naglašavanje „oštroг“ stava prema imigraciji, što dodatno legitimizira desničarsku zadrтost. Ti ideološki pritisci snažno su utjecali na mišljenje šire javnosti o imigraciji. Kako je priznao uspješni kandidat BNP-a Simon Darby u Dudleyju: „Problem za problemom, dan za danom, azil ovo, azil ono. Tako da sada imamo luksuz ljudima lupati na vrata s općeprihvaćenim problemom dana“.¹² Ustvari, literatura Konzervativne stranke u Dudleyju i Broxbourneu imitirala je materijale BNP-a, premda u Broxbourneu nije uopće bilo tražitelja azila.¹³

U svakom slučaju, rast popularnosti BNP-a poklopio se s jačanjem stranačke političke i tabloidske antiimigracijske propagande. Kako je Nick Griffin rekao za *Guardian*: „Pitanje tražitelja azila za nas je bilo sjajno... Bilo je jako zabavno gledati ministre u vladi i Torijeвce kako igraju na kartu rase mnogo sirovije nego što bismo to mi napravili. Ta nas tema legitimizira“.¹⁴ Na mnogo načina, stranačke političke elite i britanski senzacionalistički tisak poput listova *Sun* i *News of the World* roditelji su modernog fašističkog „senzibiliteta“ u Britaniji. Čak i zamisli eugenike, poput sterilizacije ljudi „nepodobnih da imaju djecu“, redovito se zastupaju u masovnim medijima poput emisije *James Whale Show* na radiju Talk Sport, uz izdanja BNP-a.¹⁵

Modernizacija BNP-a

BNP i suvremeno britansko društvo našli su se, izgleda, „na pola puta“. Kako je društvena klima skrenula udesno, stranka pod vodstvom Nicka Griffina započela je proces političkog učenja, uglavnom po uzoru na inozemne stranke i pokrete kao što su francuska Nacionalna fronta i talijanski Nacionalni savez. Glavne inovacije uključivale su organizacijsku profesionalizaciju, zaokret prema politici okrenutoj na rad u lokalnim zajednicama i ideološko preoblikovanje posvećeno izbjegavanju javne stigmatizacije. Ovaj posljednji aspekt podrazumijevao je odbacivanje izravne antisemitske i otvoreno rasističke propagande, kao

¹² Kako je citiranu u listu *Guardian*, 30. travnja 2003, u: Copsey, 2004: 146.

¹³ *The Guardian*, 26. travnja, 2003, u: Copsey, 2004: 147.

¹⁴ *The Guardian*, 20. svibnja 2000, u: Smith, 2009.

¹⁵ Vidjeti na primjer William Stanton, *Our Future Is Maltusian*, Identity, kolovoz 2008, objavljeno na internetu <http://www.identitymagazine.org.uk/archive2008.html>.

i kristaliziranje nacionalističke, autoritarne ideologije čiji su korijeni u uvjetima, interesima i predrasudama britanskoga društva. Uz uglavnom nezavisne rasiističke i krajnje desne inicijative, poput sve istaknutije grupe English Defence League (Engleska obrambena liga), širi ideološki „pozicioni rat“ BNP-a uključio je razvoj nekoliko paravana – tu su glazbena izdavačka kuća *Great White Records*, sindikat u začetku *Solidarity*, godišnji festival *Red, White and Blue*, nedavno osnovane organizacije *Christian Council of Britain* i *Association of British Ex-Services Personnel* itd.

Ovaj modernizacijski zaokret nije se dogodio lako, a trebala su proći dva izborna jalova desetljeća prije nego što je došao kraj prevlasti Tyndalla u BNP-u. Nick Griffin i sam je pripadao tvrdoj struji krajnje desnice i dugo je kritizirao potragu za političkim legitimitetom te je izbjegavao sudjelovati u reformističkoj, antiekstremističkoj struji unutar BNP-a. S reputacijom „prijatelja 'pankerske' i skinheadske scene“,¹⁶ Griffin se također isticao u propagiranju nijekanja Holokausta (Copsey, 2004: 92). Čini se da se preobrazba njegovih stavova dogodila zbog kombinacije nekoliko faktora, uključujući uspješna iskustva reformirane krajnje desnice u Francuskoj i Italiji, uspješnu BNP-ovu kampanju „baziranu na zajednici“ u Millwallu i optužbe za poticanje na rasnu mržnju s kojima se morao suočiti 1998. Bruce Crowd, organizator BNP-a za jugozapadnu regiju, prepoznao je jedan od glavnih problema: „Koliko je članova i glasača izgubljeno tijekom godina zbog JT-a [Johna Tyndalla] u neonacističkoj uniformi?“ (Copsey, 2004: 110). Također, stranka je pod Griffinom počela prepoznavati potrebu da se odmakne od starog, neuspješnog konfrontacijskog stila politike, poput taktike „marširaj i rasti“ (koja je izazivala snažne antifašističke reakcije i česte sukobe) i umjesto toga odabere komunikaciju s glasačima „od vrata do vrata“.

Posljednja dva desetljeća svjedočila su definitivnom rastu raširene podrške krajnjoj desnici u cijeloj Europi koja se poklopila s usponom i stabilizacijom neoliberalizma. Izborni rezultati krajnje desnice utrostručili su se (Norris, 2005: 8). Pod vodstvom Nicka Griffina BNP postao je najuspješnija stranka krajnje desnice u britanskoj povijesti. Povećala je svoj udio glasača na izborima za Europski parlament s 1.1% (malo više od 100,000 glasača) 1999. na 4.9% (808,000 glasova) 2004. i još više, 6.2% (943,000) 2009. Slično tome, podrška BNP-u na općim izborima porasla je s malo više od 35,000 glasova 1997. na više od 192,000 g. 2005. (Goodwin, 2007: 241). Stranka je postala lokalna sila na raznim zemljopisnim lokacijama diljem Engleske (no u malim ograničenim lokalnim područjima ciljnih okruga), uključujući mjesta kao što je Burnley (koji muče problemi deindustrijalizacije, socijalno-ekonomska uskraćenost, visoke stope kriminala, percepcija da azijska zajednica dobiva povlaštena općinska sredstva, itd.), Oldham (zbog azijskih „rasnih nereda koje je uglavnom izazvao BNP, i na rasiističkoj platformi nazvanoj „Jednaka prava za bijelce iz Oldhama“), te Barking i Dagenham, uglavnom bjelačka područja šireg Londona. Nekada laburističke utvrde u njegovoj zoni proboja u sjeverozapadnoj Engleskoj obično su identificirane kao glavna izborna baza BNP-a (Linehan, 2005: 160,

¹⁶ Spearhead, br. 367, rujan 1999, str.13, u: Copsey, 2004: 100.

174). To ne znači automatski da su bivši laburistički glasači njegovi glavni sadašnji pristaše. Ustvari, analiza organizacije Democratic Audit „sugerira da BNP osvaja podršku glasača svih triju najvećih stranaka, a ne samo laburista, i da ustvari osvaja najviše glasača konzervativaca, a najmanje laburista“ (Margetts, John, Rowland i Weir, 2006). Na lokalnim izborima 2008, BNP je osvojio 55 mjesta u gradskim poglavarstvima u različitim regijama te je čak osvojio mjesto u gradskoj skupštini Londona. Pobjeda BNP-a na dopunskim izborima u Swanleyju u Kentu potvrdila je njegovo sve snažnije zemljopisno širenje. Prema studiji koju je proveo Democratic Audit u 2006, 18–25% stanovništva razmotrilo bi mogućnost glasovanja za BNP (ibid.). U isto vrijeme, kratkotrajni izborni neuspjeh protueuropskih populističkih konzervativaca, UKIP-a (Stranke za nezavisnost Ujedinjenog Kraljevstva) na prethodnim lokalnim izborima možda je nakratko pomogao stabilizirati izbornu sreću BNP-a, pa je čak nakratko otvorio velik novi prostor za rast stranke, posebno s obzirom na to da su istraživanja javnog mnijenja ukazivala na to da glasači dijelom povezuju te dvije stranke (više o vezi ovoga možete vidjeti u John, Margetts i Weir, 2005). Nadalje, pažnja masovnih medija vrlo je izrazito nerazmjerna izbornoj snazi BNP-a. Marginaliziranost rada marginaliziranost, a BNP-ov uspjeh povećat će njegove resurse (npr. javna sredstva, političko pokroviteljstvo, medijsko praćenje između izbora, itd.), legitimitet i ambicije, te doprinijeti tome da stranka razvije sklonost masovnoj politici. Zbog toga uspjeh BNP-a na nedavnim izborima za Europski parlament, gdje je uspio osvojiti dva mjesta zbog sustava glasovanja po načelu proporcionalne zastupljenosti, posebno uznemiruje. Imidž UKIP-a kao stranke nesklone Europskoj uniji doprinio je njegovim iznenađujuće sjajnim rezultatima na tim izborima, a ipak je proboj BNP-a utoliko još zloslutniji s obzirom na to da su veliki dijelovi njegovog potencijalnog glasačkog tijela iz radničke klase izgleda odlučili ne glasovati na europskoj razini. Paralelni lokalni izbori 2009. potvrdili su da na britanskoj izbornoj sceni ima i više nego dovoljno prostora kako za UKIP tako i za BNP.

Istodobno, stranka nije bila pretjerano uspješna u povećanju broja aktivnih članova, a njezina baza pristaša ostaje uglavnom pasivna, iako njezina nova politika „u stilu zajednice“ možda u određenoj mjeri pomogne riješiti taj problem. Nadalje, izborni rezultati BNP-a obično su bolji kada je odaziv glasača slabiji, pa su se čak i ograničene mjere poticanja većeg odaziva (poput glasovanja preko pošte) kao metode borbe protiv BNP-a pokazale prilično uspješnima (Linehan, 2005: 177).

Dijelom iz ovih razloga, mjehurić stabilnog rasta stranke dramatično se rasprsnuo na posljednjim općim i lokalnim izborima, provedenim u svibnju 2010. BNP je izgubio 26 od 28 izbornih okruga koje je nastojao obraniti. Iako je osvojio 6.4% nacionalnih glasova na europskim izborima 2009, ostvario je samo 1.9% na općim izborima. Međutim, bilo je nekih dobrih lokalnih rezultata, kao i znatnih lokalnih jačanja, a nacionalni glasovi još uvijek su premašivali 563,000.¹⁷

¹⁷ <http://news.bbc.co.uk/2/shared/election2010/results/>

Izbori su općenito ukazali na oporavak glavnih stranaka koje su – u čemu im je pomogla neodlučna utrka između laburista i konzervativaca, relativno velik odaziv birača i uvođenje televizijskog prijenosa rasprava triju šefova glavnih stranaka uživo – istisnule druge, manje suparnike. Štoviše, masovna antifašistička kampanja koordinirana uz pomoć inicijative „Nada, a ne mržnja“ (Hope not Hate), kao i unutarnji stranački sukobi, razni politički skandali i ometanja izborne kampanje, ali i općenita blokada stranaka izvan mainstreama kakvu su uveli masovni mediji, sve to doprinijelo je slabim rezultatima BNP-a.

Unatoč tome, manipulativni (iako ne sasvim umjetan) zaokret prema pojednostavljenom, manje prijetećem, populističkom predstavljanju krajnje desnice možda bude teško poraziti. Odricanjem od verbalnog ekstremizma, BNP je pokušao postati manje prijeteći u očima običnih glasača: „umanjiti naše *kratkoročne* ambicije (...) ne znači prodati se, *nego napraviti jedini mogući korak bliže našem konačnom cilju* (...) moramo im (glasačima) uvijek predstavljati sliku umjerene razumnosti“ (Broder, 2009). Ustvari, vodstvo BNP-a uglavnom je počelo izvlačiti svoje propagandne poruke iz konvencionalnih nacionalističkih naracija o „Churchillovoj Britaniji“.¹⁸ Također je odbacilo javne optužbe za rasizam i javno zagovara „politički odgovor rasizmu protiv bijelaca“.¹⁹ Odatle populizam BNP-a u obliku lokalnih stranačkih ekipa „Ruka pomoći“ ili „Helping Hand“ (na primjer u Sandwellovom okrugu Tipton Green) koje se bave kvartovskim problemima poput kriminala, otpada, stambenog zbrinjavanja i „pozitivne diskriminacije“, itd. Popis članova koji je „iscurio“ u studenome 2008. otkriva da se članstvo stranke proširilo mnogo šire od uobičajene neofašističke subkulture. Popis je sadržavao više od 12,000 imena i razotkrio fašističke sklonosti znatnog broja profesionalaca s diplomama, te otkrio da je etnički relativno homogen Yorkshire utvrda članova BNP-a, ispred Lancashirea, Essex, West Midlandsa, Kenta, Londona i Leicestershirea.

Ideologija suvremenog BNP-a

Dobro je biti na strani opreza kada se razmišlja o tome je li neka organizacija prestala biti (neo)fašistička. Riječima Federica Finchelsteina, „(d)a se poslužimo saussureovskom metaforom, fašizam treba shvaćati kao poseban kod, jezik političkog tumačenja i aktivnosti koji je imao promjenjivi skup označitelja vezan za manje rastezljivoga označenika. (...) 'Fondo commune', fašističko osnovno poimanje svijeta, bilo je važnije od njegovih kontekstualnih praksi ili strateških prezentacija“ (Finchelstein, 2008: 323). Iznimno je upitno, međutim, što je ustvari taj „označenik“ ili „fondo commune“, a osobito koji *stupanj* i *kombinacija* (konkretna sinteza) sastavnih elemenata mora biti uključena u ovu pojavu da bi opravdala taj strašni atribut. Schmittov koncept fašističke politike koji govori o „prijateljima naspram neprijatelja,“ i usredotočuje se na važnost fašističke mobilizacije protiv (dehumaniziranih) unu-

¹⁸ Nick Griffin, The Patriot, Spring 1999, str. 5, u: Copsey, 2004: 102.

¹⁹ Spearhead, br. 363, svibanj 1999, str. 28, u: Copsey, 2004: 103.

trašnjih i vanjskih neprijatelja, korisniji je za identificiranje sjemena fašističke politike u modernim „demokratskim“ društvima nego za uočavanje „differentie specific“ konkretnih fašističkih ideologija, pokreta i režima. Kako sam već ilustrirao, moderna zapadna društva uglavnom i dalje funkcioniraju preko konstrukta „Drugoga“ i radikalna dehumanizacija svakako im nije strana. Slično tome, razvijena kapitalistička (posebno neoliberalna) društva uglavnom odbacuju humanističku i egalitarijansku normativnost, često prihvaćaju ekstremni nacionalizam (npr. Sjedinjene Države), itd. Stoga bih postulirao da su glavni razlikovni ideološki faktori po kojima se fašizam razlikuje od većine drugih društava sljedeći: prvo – totalitarna ideologija i praksa stapanja države s civilnim društvom kroz nametanje državnog autoriteta preko granica koje inače razdvajaju različite javne i privatne društvene sfere, drugo – eksplicitno prihvaćanje nasilja kao cilja (umjesto samo kao sredstva) i treće – „revolucionirano“, radikalno protivljenje establišmentu lišeno progresivnoga ideala narodnog suvereniteta i demokratskog ustavnog poretka jednakosti. Ipak, opet se radi o specifičnom stupnjevanju s obzirom na to da slične tendencije postoje (u različitim stupnjevima) u većini poznatih društava. Posebno je teško procijeniti posljednju stavku, osobito uzme li se u obzir zloglasna nepouzdanost revolucionarne retorike i povijest aktualnih fašističkih režima, među kojima su oni najvažniji (talijanski i njemački) došli na vlast preko ustavnog poretka a ne kroz ustanak. Naizgled demokratska desna interpretacija pojma „opće volje“, koji ću uskoro razmotriti, dodatno komplicira cijelu klasifikaciju. U svakom slučaju, ako se prihvati stav Rogera Griffina o palingenetskom ekstremnom nacionalizmu kao „fašističkom minimumu“ (Griffin, 2008: 88–90) izgleda da BNP nesumnjivo spada u tu rubriku „fašizma“. Osobno nisam uvjeren u to da nas takvi analitički alati i pojmovi mogu odvesti teoretski daleko.

Djelomično predstavljanje nasilja kao „predmeta političke želje“ (Finchelstein, 2008: 32,5) ostaje indikativni faktor za analizu suvremenog BNP-a. Ovo pozitivno predstavljanje nasilja vidljivo je u općinjenosti militarizmima prošlosti, povijesnim vojskama, oružjem, bitkama itd. u publikacijama BNP-a kao i tenzijama između reformističke struje i struje „političkih vojnika“ u stranci, kao i zadržavanju elemenata BNP-a među nogometnim huliganima (Howe, 2003: 13). Uznemirujući porast broja rasističkih napada zamijećen je u nekim područjima u kojima je BNP osvojio mjesta u poglavarstvima (Smith, 2009).

U svakom slučaju, jasno je da se ekstremni fašisti i dalje okupljaju unutar i oko BNP-a, i da u stranci i dalje postoji napetost između neofašističkih i umjerenijih populističkih stavova krajnje desnice. Vodstvo stranke svjesno pokušava diferencirati stupanj ideološke indoktrinacije prema različitim stupnjevima stranačkog članstva (kadar u odnosu na nove članove i članove na papiru) (ibid.). Izgleda da se te razlike, međutim, nadilaze kroz neke zajedničke teme oko kojih postoji slaganje. Konkretno, svi ti ideološki smjerovi uključuju odbacivanje prosvjetiteljstva. „Borimo se u ratu protiv liberalnog gena koji razorno i jedinstveno čuči u našem narodu“.²⁰

²⁰ William Stanton, *Our Future Is Malthusian*, Identity, kolovoz 2008, objavljeno na internetu <http://www.identitymagazine.org.uk/archive2008.html>.

Korisno je sjetiti se da je fašizam (i neofašizam) dinamički koncept otvoren za razne permutacije, pa čak i tobožnje povremeno, privremeno napuštanje nekih fiksnih vanjskih manifestacija „fašističkog minimuma“. Također, BNP-ova kombinacija raznih krajnje desnih orijentacija nije neobična za tu vrstu stranaka. Talijanska *Alleanza Nazionale* (koja se nedavno spojila sa strankom Silvija Berlusconija *Il Popolo della Libertà*) primjer je toga. Iako navodno „umjerena“ populistička desna stranka, sadržavala je znatno fašističko članstvo, a nedavno je unaprijedila svoju izbornu strategiju ponovnom pojavom svojevrsnog *squadrisma* u obliku „kvartovskih straža“. Mnogi srednje rangirani stranački dužnosnici čak otvoreno pozitivno gledaju na Mussolinijev režim (Ignazi, 1992: 52). Ove ideološke tenzije mogle bi, međutim, nositi sjeme autodestrukcije. Ideološki raskoli nisu nikada daleko od BNP-a. Na primjer, Nick Griffin i „stara garda“ mogu zagovarati pročišćivanje nacionalne kulture kroz povratak klasičnim umjetničkim formama i odbacivanje „dekadentne“ modernističke i post-modernističke umjetnosti (Woodbridge, 2004: 131), a ipak, to se ne slaže sa skinheadskim glazbenim pokretom „Bijelog šuma“ („White Noise“) i modernim glazbenim ukusima omladine BNP-a.

Možda je najpreciznije ideologiju BNP-a shvatiti kao centriranu oko etničkog (ili etnocentričkog) nacionalizma, za razliku od državnog nacionalizma koji naglašava „političke“, „teritorijalne“ interese i odanost državi iznad etničkih i kulturalnih argumenata. Etnocentrizam podrazumijeva centralni položaj odanosti etnicitetu i/ili rasi (vidjeti na primjer Greenfeld, 2001: 251–65). Pojam *nativizam* (ili starosjedilaštvo) također se čini dobrom osnovnom ili minimalnom opisnom formulacijom: to je „ideologija, koja drži da države trebaju nastanjivati isključivo pripadnici starosjedilačke skupine (‘nacija’) i da nestarosjedilački elementi (osobe i ideje) u biti ugrožavaju homogenu nacionalnu državu“ (Mudde, 2007: 19).

Richard Edmonds, jedan od vođa BNP-a, otvoreno je izjavio: „Mi smo 100% rasisti, da“.²¹ Nedavni dokumentarac BBC-ja čak je prikazao članove BNP-a koji otvoreno priznaju da su počinili rasno motivirana kaznena djela.²²

No službena stajališta stranke, kako sam već spomenuo, opreznija su. Započet je zaokret u BNP-u – premda ni u kom slučaju potpun – od biološkog prema kulturalnom (kulturološki diferencijalnom) rasizmu (Goodwin, 2007: 245), kao i politički zaokret od obveznog prema „dobrovoljnom“ preseljenju imigranata i njihovih potomaka (Britanska nacionalna stranka, 2005: 14–15). Možda rasizam upravo kroz ovaj racionalizacijski diskurs postaje snažniji i prodorniji, a i teže ga je *delegitimizirati*. Taj (djelomično) pragmatični zaokret omogućuje stranci da privuče mnogo šire slojeve stanovništva i da otvorenije mobilizira na temelju ksenofobnih političkih prijedloga. Oni su i dalje izrazito ekstremni (iako je napuštena ranija službena politika obvezne repatrijacije imigranata): uz ponovno naseljavanje, obećavaju da bi vlada BNP-a odmah

²¹ Razgovor u listu The Guardian, 20. veljače 1993, str. 3.

²² Secret Agent, BBC1, 15. srpnja 2004.

zaustavila svu imigraciju iz Afrike, Azije, Kine, istočne i jugoistočne Europe, Bliskog Istoka i Južne Amerike. Deportirane osobe ne bi smjele sa sobom ponijeti nikakvu imovinu ako su bile uhićivane (ibid., 15–16). Stranka također poziva na „ukidanje multikulturalnosti“ i ukidanje pravne zaštite manjina, kao i navodne povlaštenosti po rasnoj liniji kod stambenog zbrinjavanja i na drugim područjima (ibid., 21).

Ipak, ostaje očit slabašno prikriven biološki rasizam. Na primjer, tvrde: „jednostavno shvaćamo da su – kako bi mogao predvidjeti svaki biolog, a nova medicinska znanost farmakogenetike sada potvrđuje – ljudske populacije koje su prošle kroz mikro-evolucijske promjene, dok su mnogo tisuća godina bile razdvojene, razvile razlike na mnogim područjima djelovanja, sklonosti zdravstvenim problemima, tendencija u ponašanju i slično. (...) Uzevši u obzir te činjenice, vjerujemo da je daleko vjerojatnije da je povijesno utvrđena sklonost (...) naroda zapadne Europe općenito – a ovih otoka posebno – stvarati i održavati političke strukture obilježene osobnom slobodom, jednakošću pred zakonom, privatnim vlasništvom i sudjelovanjem naroda u odlučivanju u određenoj mjeri barem genetski predodređena“ (ibid., 17). U tom Proglasu, u poglavlju „Višerasnost – recept za katastrofu“, pišu: „Težnja da naše odnose s drugim ljudskim populacijama doživljavamo u smislu 'unutrašnjih skupina' i 'izvanjskih skupina' starija je od samoga čovječanstva. 'Rasizam', drugim riječima, nije posljedica 'lažne svijesti', ekonomije, imperijalizma ili djelovanja zlih agitatora, on je dio ljudske prirode“ (ibid., 18).

Kada je riječ o njezinoj politici prema religiji, stranka otvoreno proglašava izazov sekularizmu, pri čemu između ostalog tvrdi da će „osigurati da se odgovarajuća područja javnoga života, uključujući školske odbore, temelje na posvećenosti vrijednostima tradicionalnog zapadnjačkog kršćanstva“ (ibid., 22). Posebno je nakon napada na Sjedinjene Države 11. rujna i početka terorističkog „rata protiv terorizma“ islamofobija postala važan novi element u ideologiji BNP-a. Izgleda da je to počelo uglavnom kao instrumentalistička orijentacija u smjeru iskorištavanja histeričnog „mentaliteta opsadnog stanja“ i straha javnosti od „neprijatelja iznutra“ koje su snažno izazvali masovni mediji i politička elita. Nakon toga, „muslimansko pitanje“ postalo je jedna od omiljenih tema stranke, a islamofobija jedna od glavnih novih bojišnica na kojoj BNP i mnogi drugi na desnoj strani vode svoje rat protiv pošasti multikulturalnosti. Prema tome, da navedemo primjer, kandidat BNP-a za gradonačelnika Londona iz 2008. čak je nastupao na otvoreno islamofobičnoj platformi koja je uključivala slogan „nema novih džamija“ (Hancox, 2008: 20). Ekstremizam njihove šire politike na temu religije i „rasnih odnosa“ odgovara tim izjavama.

Također je zanimljivo promatrati kako dihotomija između civilizacije i divljaštva oblikuje izolacionistički pristup BNP-a za razliku od klasično imperijalističke misli o „bremenu bijelog čovjeka“. Drugim riječima, BNP izokreće uobičajeni smisao ove zajedničke zapadnjačke pretpostavke o vlastitoj nadmoći: umjesto civilizirati druge, misija britanske države trebala bi biti izgradnja otočne „Utvrde Britanije“, mobilizirane oko borbe protiv unutrašnjih i vanjskih

neprijatelja. Najvažniji neposredni aspekt takve mobilizacije je zaustavljanje daljnje imigracije i poništavanje posljedica masovne imigracije iz nekadašnjih britanskih kolonija.

Istaknuti dodatni primjer ideološke prilagodbe BNP-a je zaokret od otvoreno „revolucionarne“ retorike prema upotrebi manje prijeteće ikonografije i terminologije poput „slobode“ i uvođenje širih tema važnih brojnim glasačima, poput pitanja lokalne demokracije, ekonomske i socijalne zaštite te protivljenja korupciji. Ipak, g. 2003. Griffin je i dalje držao da „prosvjedna stranka“ nije dovoljna i da je potrebna „politička, kulturna i ekonomska revolucija“.²³ Nesumnjivo, propaganda BNP-a zapakirana je u dosta popularan oblik. „(M)oramo se nacionalno predstavljati kao stranka *demokracije* protiv plutokracije, *slobode* protiv euro-tiranije, *sigurnosti* protiv straha, i *identiteta* protiv multikulturalnosti“.²⁴ Način na koji BNP tumači „demokraciju“, naravno, osim u rasnom i etničkom smislu, nosi u sebi izraženu autoritarnu notu, sličnu diktatorskom shvaćanju, uobičajenom za vladavinu rulje, koncepta „opće volje“ ili „zdravog razuma“ gdje sklonost većine kaznenoj okrutnosti, kulturnom monizmu ili monokulturi i etničkoj homogenosti (na primjer) nadvladava „politički korektne“ koncepte kao što su opća ljudska prava i zakonska jamstva u pogledu zaštite manjina. Ipak, novija BNP-ova propaganda u tom je pogledu prilično vješta i možda je jedan od najsnažnijih argumenata u korist teze da je stranka počela svoju preobrazbu u moderniji, novi tip organizacije krajnje desnice. Čak je pokušala kooptirati neke ljevičarske tradicije i povijesno sjećanje smjestivši se (izrazito licemjerno) u tradiciju progresivnih britanskih pokreta: „Od Magna carte povelje do Seljačkog ustanka, preko levellera, čartista, ranog laburističkog pokreta i sufražetkinja, opirali smo se krvniku, spravama za mučenje i zatvorskim vratima kako bismo slobodu savjesti, govora, djelovanja i političkog udruživanja izbili iz ruku monarha, baruna i šefova, te papa, popova i cenzora“ (Britanska nacionalna stranka, 2005: 7). Nevjerojatno je da stranka, za razliku od većine ljevičarskih stranaka u Britaniji, pa čak i nekih stranki koje sebe opisuju kao „socijalističke“, sada ustvari poziva na neki oblik „participativne demokracije“/decentralizacije odlučivanja, uključujući koncept „vlasti u stilu okružnih savjeta“ i referendumu u švicarskom stilu. Anticentralistički pristup također se prepoznaje u njegovom protivljenju uvođenju osobnih identifikacijskih iskaznica i protivljenju korporativnoj monopolizaciji medija (ibid., 9–11). Taj (prilično iznenađujući, kvazi-slobodarski) zahtjev za decentralizacijom donekle je nedosljedno združen s istovremenim zahtjevima za snažnom granom izvršne vlasti kao dijelom snažne nacionalne države. Bizarno, nagon za mikro-upravljanjem zahvaća i tematiku poput britanskih sapunica (ibid., 22). Zloslutnije, stranka zagovara ponovno uvođenje tjelesnog kažnjavanja „za sitne kriminalce i vandale“, zalaže se za to da cijele obitelji budu financijski odgovorne za kazneno djelo koje počinu neki član obitelji (to je već i sada često

²³ Nick Griffin, *Identity*, Izdanje 35, str. 5.

²⁴ Spearhead, br. 351, svibanj 1998, str. 17, u: Copsey, 2004: 103.

neizravno *de facto* slučaj), poziva na općenito strože sudske kazne, manje prostora za smanjivanje trajanja zatvorskih kazni, proširivanje praćenja i stroža ograničenja nakon puštanja iz zatvora, itd. Poziva na uvođenje smrtne kazne za „pedofile, teroriste i ubojice“, uz obećanje da će „pojedinci osuđeni za uvoz i dilanje teških droga u velikim razmjerima biti suočeni sa smrtnom kaznom“ (ibid., 24–25). BNP se također proslavio u sklopu anti-pedofilskih pogroma kada je pokušao zaoštriti val nemira rulje sklone linču – koje su izazvale huškačke kampanje lista *News of the World* (u vlasništvu medijskog mogula Ruperta Murdocha) – i kapitalizirati na tim nemirima (Ryan, 2004: 60; Copsey, 2004: 105).

Slična politička nedosljednost uključuje zagovaranje „prirodnog zakona“ (socijalni darvinizam) uz istodobno protivljenje neoliberalnoj kapitalističkoj ekonomiji (ibid., 33–36). BNP ustrajno zahtijeva da se kapitalistički procesi stave u službu „nacionalnog preporoda“ kroz veću državnu kontrolu i centralizaciju. Stranka je sklona promicanju besklasne ideologije nacionalističkog korporativizma: „Kao nacionalisti, ne priznajemo da postoji interes poslodavca ili interes posloprimca, postoji samo nacionalni interes“.²⁵

Ukratko, nativizam je obično racionaliziran kroz konstrukt etničke nadmoći, a isključuje liberalne oblike nacionalizma. Bez obzira na to, nativistički koncept ipak je nesavršen ideal-tip, naročito zato što još uvijek nije sasvim jasno ne bi li on ustvari bio bolje konceptualiziran kao jedan od središnjih aspekata šireg ideološkog konstrukta – protivljenja „liberalnom“, „egalitarijanskom“ virusu. Čini se da vanjski neprijatelji često predstavljaju – uz one domaće – tek djelomični izraz mitskoga Drugog, objektiviziranu kulisu jednog autističnog tipa politike, utjelovljenu preko unutrašnjih demona mentalnog svijeta fašista.

Budući izgledi

Stranke krajnje desnice već vladaju ili se probijaju u politički mainstream u Italiji, Mađarskoj, Poljskoj, Slovačkoj, Austriji, Nizozemskoj i Belgiji, a i drugdje također osvajaju glasove i legitimitet. BNP je dio tog zajedničkog europskog konteksta neoliberalne barbarizacije i krize ljevice. Njegovi budući izgledi ovise o nizu faktora.

Jedno od glavnih ograničenja popularnosti krajnje desnice ideološke su granice koje političarima krajnje desnice nameće njihovo militantno članstvo, a često i osobni ekstremizam samih vođa. Ta ideološka ograničenja češće su izvan ili blizu granica uobičajenih javnih „zona pristanka“ (zones of acquiescence). Nadalje, veliku prepreku jačanju krajnje desnice predstavlja relativna stabilnost britanske političke elite, uključujući nepostojanje većih izazova s ljevice koji bi mogli izazvati potrebu za koaliranjem mainstream stranaka s BNP-om. Te teškoće u stvaranju saveza jedna su od najvećih prepreka s kojima se BNP suočava na svom putu prema ostvarivanju veće moći. Postoje, međutim,

²⁵ *Principles and Policies of the British National Party*, 1982, u: Copsey, 2004: 97.

razlozi za blagu zabrinutost s tim u vezi, iz različitih razloga. Prvo, kako se gospodarska kriza i politička kriza legitimiteta razvijaju, uz mogućnost veće međunarodne nestabilnosti, u modernim zapadnim društvima može se javiti motiv za nove i ekstremnije oblike društvene kontrole. S druge strane, ohrabri li politička korist političku umjerenost konzervativne stranke i nastavak svojevrstne politike *statusa quo*, vjerojatno će se javiti otuđivanje radikalnijih desničarskih glasača i organizacija od mainstream politike. Ipak postoje velika ograničenja politički *ressentimenta*, koja je dosada izgleda bila motor uspjeha BNP-a. Naime, unatoč palingenetskoj, revolucionarnoj frazeologiji „nacionalne obnove“, teško se može reći da vlada percepcija o BNP-u kao o zastupniku „modernosti“ i optimističnog oporavka, što doprinosi njegovoj nesposobnosti da privuče šire slojeve šire javnosti, a kamoli šire slojeve intelektualaca, tehnokrata i ambicioznih populističkih političara. Ipak, obezvlašćujućem, birokratskom antipoliticizmu mainstream politike, ekstremni nacionalisti obično suprotstavljaju energični, okrepljujući politički život, masovnu mobilizaciju, osjećaj pripadnosti zajednici i osobni osjećaj vlastite vrijednosti i važnosti. To je još jedan razlog zbog čega se protiv krajnje desnice ne može učinkovito voditi borba preko uobičajenih alata okamenjene stranačke politike *statusa quo*. Ustvari se čini da su političke, ekonomske i medijske elite većinom nespремne pokrenuti ozbiljnu propagandu i zakonodavnu kampanju protiv BNP-a iz vlastitih manipulativnih razloga. S jedne strane, BNP im omogućuje da se predstavljaju kao jamci stabilnosti i civiliziranosti, dok s druge strane neizmjereno profitiraju od normalizacije populističke politike histerije i mržnje. Na kraju krajeva, BNP je za britansku politiku možda najvažniji zbog svog doprinosa široj desničarskoj zarazi. Ta je zaraza već daleko odmakla, kako pokazuju sve autoritarnije laburističke i konzervativne politike (još ne možemo znati hoće li ograničeno ublažavanje državne kontrole liberalno–konzervativne koalicije postati trajniji politički zaokret). Protiv utjecaja krajnje desnice ozbiljno se možemo boriti jedino uputi li se širi izazov britanskom političkom i ekonomskom mainstreamu.

* * *

Uspješna strategija protiv krajnje desnice mora obuhvatiti dvije komplementarne strategije – široku „ujedinjenu frontu“ osnaženu izazovom ljevice koji treba uputiti reakcionarnim i konzervativnim snagama, kao i općenitim brutalnostima kapitalističkoga života. Ova socijalistička alternativa podrazumijeva snažnu usredotočenost na klasnu politiku, što osobito ovisi o nezavisnosti radničkog pokreta i organizacija ljevice. Paralelno, međutim, ekstremističke i dogmatske političke tradicije – koje karakterizira averzija prema kompromisu i neshvaćanje važnosti izbjegavanja ekstremne polarizacije i antagonizacije – i dalje vrše utjecaj na progresivne organizacije i pokreta. Zadaća demokratske ljevice dvostruko je teška: ovlastiti obezvlašćene i u dovoljnoj mjeri nagristi ovlasti elita, uputiti izazov iskorištavanju, potlačivanju i otuđivanju, a istodobno graditi širok, nekorporativni savez sa „srednjom klasom“ (jednom od središnjih

povijesnih fašističkih glasačkih utvrda) i, u nekim slučajevima i do ograničenog stupnja, s političkim mainstreamom. Drugim riječima, zadaća autentične ljevice je razvijati racionalan oblik politike protiv establišmenta. Posebno je ozbiljan problem to što „radikalna desnica nije imala ozbiljnih takmaca kao glasnogovornik ljutih 'gubitnika' u novoj postindustrijskoj, globalizacijskoj, višet-ničkoj Europi“ (Paxton, 2005: 181), tako da puki „*cordon sanitaire*“ protiv krajnje desnice vjerojatno neće dati dovoljno dobre rezultate bez direktnog obračuna s problemima društveno–ekonomskih dislokacija i nedostatka demokracije, kao i rastuće društvene prihvaćenosti zadržnosti (etničke, rasne, „klasne“ prema „lumpenu“, protiv prekršitelja zakona itd.). Koliko god koristan i nužan bio, većinom propagandistički pristup kampanja *Unite Against Fascism* i *Hope, not Hate* (da ne spominjemo pristup vladajuće politike i masovnih medija) nije dovoljan. Ustvari, takvo ocrnjivanje BNP-a, bez organiziranog, odvažnog nastojanja da se napadnu materijalni kao i ideološki temeljni uzroci desničarske radikalizacije, riskira osnažiti povjerenje glasača u BNP kao „anti-političku“ stranku „protiv establišmenta“ i istovremeno propustiti bavljenje temeljnim problemima vezanim za rast krajnje desnice, bez obzira na njihov obris ili utjelovljenje. Prilična istaknutost rasističke Engleske obrambene lige, na primjer, ilustrira potencijal za reinkarnaciju krajnje desnice u brojnim oblicima.

To su glavni razlozi zbog kojih otpor krajnjoj desnici i fašizmu zahtijeva izgradnju nezavisnih, progresivnih snaga, sposobnih široj javnosti predstaviti progresivnu alternativu političkom mainstreamu. Ipak, kako je napisao Gramsci, potrebno je paralelno „iskoristiti svaku napuklinu u njihovoj organizaciji i (...) koristiti sve moguće saveznike, čak i kada su nesigurni, neodlučni ili provizorni. (...) (N)e možete ostvariti strateški cilj (...) ako najprije niste ostvarili niz taktičkih ciljeva – kojima je cilj razbiti neprijatelja – a zatim se s njime suočiti na bojnopolju“ (Gramsci, 1925). Povijesne tragedije pokazuju nam puteve koje moramo izbjegavati.

Literatura

- Arendt, H. (1994), *The Origins of Totalitarianism*, New York: Harcourt.
- Britanska nacionalna stranka (2005), *Ponovna izgradnja britanskog društva: Opći izbori 2005. Proglas*, objavljeno na internetu na news.bbc.co.uk/1/shared/bsp/hi/pdfs/BNP_uk_manifesto.pdf.
- Broder, D. (2009), The European Elections, the Left and Anti-fascism, *The Commune*, svibanj.
- Brug, W. van der, Fennema, M. i Tillie, J. (2005), *Why Some Anti-Immigrant Parties Fail and Others Succeed: A Two-Step Model of Aggregate Electoral Support*, *Comparative Political Science*, br. 38, izd. 5.
- Copsey, N. (2004), *Contemporary British Fascism: The British National Party and the Quest for Legitimacy*, New York: Palgrave Macmillan.
- Copsey, N. i Renton, D. (ur.) (2005), *British Fascism, the Labour Movement and the State*, New York: Palgrave Macmillan.
- Finchelstein, F. (2008), On Fascist Ideology, *Constellations*, svezak 15, br. 3.

- Golder, M. (2003), Explaining Variations in the Success of Extreme Right Parties in Western Europe, *Comparative Political Studies*, br. 36, izd. 4.
- Goodwin, M. J. (2007), The Extreme Right in Britain: Still an 'Ugly Duckling' but for How Long?, *The Political Quarterly*, sv. 78, br. 2, travanj-lipanj.
- Gramsci, A. (1925), Maximalism and Extremism, *L'Unita*, 2. srpnja, objavljeno na internetu na <http://www.marx.org/archive/gramsci/1925/07/maximalism.htm>.
- Greenfeld, L. (2001), Etymology, Definition, Types, u: Alexander J. Motyl (ur.), *Encyclopedia of Nationalism. Volume I: Fundamental Themes*, San Diego: Academic Press.
- Griffin, R. (2008), *Hooked Crosses and Forking Paths: The Fascist Dynamics of the Third Reich*, u: R. Griffin, *A Fascist Century*, New York: Palgrave Macmillan.
- Griffin, R. (1994), *The Nature of Fascism*, London: Routledge.
- Hammond, J. R. (2010), *Afghanistan: Karzai Reappoints Dostum as Chief of Army Staff*, *Foreign Policy Journal*, 26. siječnja.
- Hancox, D. (2008), A Date with the BNP, *New Statesman*, 28. travnja.
- Howe, D. (2003), The British National Party Is Surely Rather More Than A „Vexatious Group“, *New Statesman*, 24. svibnja.
- Ignazi, P. (1992), *The Silent Counter-Revolution: Hypotheses on the Emergence of Extreme Right-Wing Parties in Europe*, *European Journal of Political Research*, br. 22.
- Kitschelt, H. i McGann, A. (1995), *The Radical Right in Western Europe: A Comparative Analysis*, Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Linehan, T. P. (2005), Whatever Happened to the Labour Movement? Proletarians and the Far Right in Contemporary Britain, u: Nigel Copey i David Renton (ur.), *British Fascism, the Labour Movement and the State*, New York: Palgrave Macmillan.
- Lipset, S. M. (1960), *Political Man: The Social Basis of Politics*, New York: Doubleday.
- Margetts, H., John, P., Rowland, D. i Weir, S. (2006), *The BNP: The Roots of its Appeal*, Democratic Audit, University of Essex.
- McLaren, L. i Johnson, M. (2004), Understanding the Rising Tide of of Anti-immigrant Sentiment, u: Alison Park et.al. (ur.), *British Social Attitudes: The 21st Report*, London: Sage Publications.
- Mudde, C. (2007), *Populist Radical Right Parties in Europe*, New York: Cambridge University Press.
- Norris, P. (2005), *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*, New York: Cambridge University Press.
- Paxton, R. O. (2005), *The Anatomy of Fascism*, New York: Vintage Books.
- Ryan, N. (2004), *Into a World of Hate: A Journey Among the Extreme Right*, London: Routledge.
- Smith, M. (2009), How do we stop the BNP?, *International Socialism*, broj 123, objavljen na internetu na <http://www.isj.org.uk>.
- Traverso, E. (2003), *The Origins of Nazi Violence*, New York i London: The New Press.
- Tyndall, J. (1998), *The Eleventh Hour: A Call for British Rebirth*, Welling: Albion Press.
- Woodbridge, S. (2004), Purifying the Nation: Critiques of Cultural Decadence and Decline in British Neo-Fascist Ideology, u: Julie V. Gottlieb i Thomas P. Linehan (ur.), *The Culture of Fascism: Visions of the Far Right in Britain*, London: I. B. Tauris & Co.